

Otázkami vedy, vedeckého pokroku, vzťahu klasickej a neklasickej vedy sa zaoberá v súčasnosti viac autorov, no málokto-remu sa podarilo spracovať problematiku tak zaujímavo a sugestívne ako renomovanému sovietskemu filozofovi B. G. Kuznecovovi v jeho novej knihe *Rozum a bytie*, ktorá vyšla r. 1972 vo vydavateľstve Nauka a ktorá sa o dva roky neskôr dostáva aj do rúk slovenského čitateľa.

Historické exkurzy do filozofického myslenia sledujeme v podaní autora cez prizmu súčasnej, neklasickej vedy, či lepšie, ako sám hovorí (s. 8), „... cez prizmu súčasných tendencií neklasickej vedy“. Máme tak možnosť stať sa svedkami zaujímavých konfrontácií, reinterpretácií základného arzenálu vedecko-filozofického myslenia, ako postupne prechádzal jednotlivými stupňami vývoja, obohacoval sa, precizoval — od prahu našej európskej kultúry až po súčasnosť — a ako vytváral na týchto stupňoch jednotlivé typy racionality usilujúce o podanie komplexných obrazov sveta.

Kuznecovova koncepcia návratov základných ideí a vedeckých problémov tvorí akýsi pendant ku kuhnovskej koncepcii katastrofických zvrátov v procese fylogenetického poznania nie tým, žeby postulovala nemennosť základných filozofických otázok a spôsobov ich riešení, ale poukazom na existenciu tzv. „spytujúcich sa tendencií“ vo vede, pre ktoré je charakteristická istá historická kontinuita. Kuznecovovo úsilie smeruje k tomu, aby vystopoval v prúdoch filozofického myslenia minulosti i súčasnosti špecifický druh štafety — nie odpovedí, vyriešených problémov, ale štafetu otázok, ktoré podával prekonaný vedecký systém novému, rodiacemu sa systému. V tejto súvislosti vyzdvihuje autor ako jeden z typických znakov modernej, neklasickej vedy nielen zmnohonásobený výskyt „spytujúcich sa tendencií“ vo vede, ale aj

vedomú reflexiu tohto pocitu vlastnej nedostatočnosti, neukončenosti. Aj keď vo svojej koncepcii histórie vedy prenecháva miesto radikálnym obratom, zmenám najvšeobecnejších, základných princípov, nestotožňuje ich s procesom holej negácie, ale s procesom ustavičných modifikácií, spresňovaní, s procesom nových hlbších, správnejších a všeobecnejších interpretácií problémových situácií, ako ich mohla — spolu so snahou o ich riešenie — formulovať veda na nižších stupňoch svojho vývoja.

Pri stopovaní štafety problémových situácií, ktoré sa tradovali vo všetkých vedeckých a filozofických systémoch, zameriava Kuznecov ostrie pozornosti najmä na rozvíjanie dialektického vzťahu medzi existenciou makroskopického racia a medzi individuálnou existenciou autonómnych ultramikroskopických objektov, medzi lokálnym, aktuálnym bytím, ktoré rozum postihuje identifikáciou a predlžovaním do eventuálneho bytia, a medzi samým eventuálnym bytím, odvodeným z časových derivácií, a teda aj medzi individuálnym a všeobecným, okamžitým a trvajúcim, konkrétnym a abstraktným. Vyjadrené slovníkom modernej vedy, ide najmä o vzťah existencie reálnej častice v konkrétnom okamihu, na konkrétnom mieste, a jej svetobodu, t. j. jej časovopriestorovej lokalizácie.

Problém bytia vo vývojových etapách klasického typu racionality tvorí obsah prvej časti knihy. Pozornosť sa v nej venuje herakleitovsko-eleátskej kolízii a jej riešeniu, ktoré spolu určovali základnú tendenciu starogréckej filozofie, a najmä Epikurovi a epikurovskej línii v neskoršom európskom myslení, ako vyúsťovalo do mnohých styčných bodov so súčasnou vedou. V ďalšej časti knihy analyzuje autor renesančno-barokové myslenie tak vo všeobecnej forme, ako aj na konkrétnych

postavách Leonarda da Vinciho, Giordana Bruna a Galileja Galileiho.

Kapitoly zaoberajúce sa Descartom a Spinozom osvetľujú proces zrodu a kryštalizácie vlastného klasického racionalizmu, ktorý obohatený neskorším vývinom o ideu infinitezimálneho počtu, mení sa na dynamický racionalizmus.

Prechod od Heglovej koncepcie bytia ku koncepciám vypracovaným modernou vedou, problém rozmyslu a rozumu, ich postavenia a funkcií vo vede posledných dvoch storočí, hľadanie vplyvov minulosti na tvorbu a vývin súčasného typu racionality tvorí náplň poslednej časti knihy.

Problém vzťahu jednoty a mnohotvárnosti prírody vyčleňuje Kuznecov ako jeden zo základných problémov bytia, ktoré svojou spytujúcou sa stránkou siahajú z minulosti až po súčasné myslenie, pričom si zachovávajú programujúcu funkciu pri výstavbe vedeckých a filozofických systémov. Jeho riešenie sleduje na pozadí spomínanej herakleitovsko-eleátskej kolízie, ďalej v stretnutí Herakleitovej koncepcie, ktorá povýšila samu zmenu na bytie, na substanciu, koncepciu Parmenida a Zenóna, ktorá zas popiera zmenu v čase, pohyb a nebytie a ktorá pokladá za substanciu len nemennosť, totožnosť, homogénnosť. Napokon osvetľuje spôsob, akým sa problém snažili riešiť traja veľkí predstavitelia antiky: Demokritos, Platón a Aristoteles.

Pri reinterpretácii Demokritovej a Leukippovej atomistiky zdôrazňuje Kuznecov najmä zrod pojmu netriviálnej sebatotožnosti, t. j. existenciu viacerých navzájom sa vylučujúcich predikátov, ktoré sa vzťahujú na ten istý subjekt, a súčasne s tým zrod predstavy priestoru ako súhrnu eventúálnych možných polôh atómov, ako mnohotvárnosti možných polôh atómov. S touto predstavou úzko súvisí chápanie nebytia ako niečoho reálneho, ako niečoho, čo teraz síce nie je nič, ale nie je to ani absolútne nič, ale určité nič, ktoré sa prípadne môže stať niečím. Kuznecov dokumentuje svoju tézu o historickej kontinuite vedeckých ideí analógiou medzi Demo-

kritovou koncepciou nebytia ako eventúálneho priestorového predikátu atómu a Faradayovou teóriou poľa, prípadne neskoršou kvantovou teóriou.

Obdivuhodná schopnosť hľadania súvislostí, sledovania kontinuity prispieva u Kuznecova k vytvoreniu špecifického nadhľadu, ktorý dovoľuje súčasníkovi, fundovnému poznatkami najmodernejšej vedy, znalcovi Einsteina, Bohra a Heisenberga, hodnotiť a spätne prehodnocovať výtvory Epikurovej a Lukretiovej „filozofickej dielne“. Sám viackrát opakuje nesmiernu dôležitosť metodologického poučenia: „Čím ďalej ide neklasická veda dopredu (a hľadí dopredu!), tým hlbšie načiera do svojich historických retrospektív“ (s. 60). Tento pohľad cez prizmu súčasnej vedy sa sústreďuje u Kuznecova najmä na problém mikrosveta či ultramikrosveta, nedostupného bezprostrednému poznaniu, s vlastnými diskretnými objektmi — vo vzťahu k makroskopickým oblastiam s nepretržitým pohybom, prístupným zmyslovému poznaniu. Z hľadiska existencie súvislostí v otázkach, v opytujúcich sa tendenciách skúma riešenie kolízie mikrosveta a makrosveta, ako ho naznačili už antickí atomisti ideou spontánnej odchylky — clinamen — s jej dvojitým zmyslom: fyzikálnym i morálnym, ktorý symbolizuje individuálnu vzburu proti nevyhnutnosti, proti osudu, obranu ľudskej slobody pred prírodovedným determinizmom. Z tohto aspektu skúma napr. aj Epikurovu ideu izotachie a asymetrie, vďaka ktorej elementárne pohyby atómov udeľujú makroskopickým objektom rôznu rýchlosť, a poukazuje na istú kontinuitu problémových situácií, ilustrovanú na ideách clinamenu a kinemov v antickej filozofii a na probléme vákua v modernej vede. Obe totiž súvisia — ak ich podrobujeme analýze zo stanoviska súčasného poznania — s hľadaním mechanizmov prechodu od chaosu elementárnych atómov (v antickej pojmovom aparáte), od virtuálnych častíc (v pojmovom aparáte súčasnej vedy) k procesom usporiadatosti makrosveta, k makroskopickému de-

terminizmu. Práve moment diferenciácie makroskopických a mikroskopických oblastí, vnesenie pochybností o kontinuite mikrosвета, o narušení makroskopických zákonitostí v oblasti mikroskopických objektov, pochybností o výlučnej platnosti mechanického pohybu viditeľného, zmyslom prístupného výseku sveta na celý svet, tvorí podľa Kuznecovova bázu pre konštatovanie existencie istého puta, spájajúceho medzi otázkami vedy na jej časovo vzdialených vývojových etapách.

Na rozbere renesančného racionalizmu a renesančnej kultúry vôbec ukazuje Kuznecov ďalší vývinový stupeň riešenia herakleitovsko-eleátskej kolízie, ktorú môžeme chápať aj ako protirečivý vzťah medzi makroskopickou tendenciou identifikácie, odvolávajúcou sa na abstraktné pojmy, a medzi mikroskopickou tendenciou individualizácie, odvolávajúcou sa zas na konkrétne určenia. Renesancia, pre ktorú bol typický aktívny racionalizmus presiaknutý túžbou po pravde, dala vyrásť gnozeologickému optimizmu, ktorý sa viazal na vzburu proti umŕtvujúcim univerzáliám, na „revolúciu netotožnosti“, na oslavu individuálneho bytia, a teda aj individualizujúcej funkcie rozumu.

Kuznecovovo oko nadané schopnosťou nachádzať pod rúskom odlišností to, čo tvorí podobnosť obrysov stôp v histórii myslenia, odhaľuje sprostredkovanú kontinuitu medzi Leonardovou tvorbou a neskoršou descartovskou mechanistickou koncepciou, aj keď u Leonarda išlo ešte o mechaniku heterogénnych, kvalitatívne rozdielnych telies. Veľmi zaujímavé, aj keď v úsilí po nachádzaní spojitostí azda mierne preexponované sú z tohto hľadiska autorove postrehy o dynamizme Leonardovho maliarstva, ktorým tento veľký umelec a mysliteľ napína siete smerujúce k budúcemu pohybu racionalizmu.

Genézu nového vzťahu k objavovaniu i ku kritériám vedeckej pravdy demonštruje Kuznecov na ďalších dvoch predstaviteľoch renesančného myslenia, na Brunovi a na Galileovi. U Bruna dominuje ešte

intuitívne predvídanie vedeckej pravdy, ktoré súvisí s jeho chápaním vzťahu závislosti každého prvku vesmíru od vesmíru ako celku, čím sa mu podarilo anticipovať nielen ideu vzájomného pôsobenia, ale aj zahrnúť do obrazu sveta aktuálne nepochopiteľného, ktorého sa chcel zmocniť jediným aktom intuície. Galileo už prekročil hranice intuície a vypracoval predstavy o nekonečne malých krôčkoch poznávacieho procesu, ktorý bol určitým gnozeologickým vyjadrením predstáv o nekonečne malých zložkách samej prírodnej reality. Galileovo rozlíšenie dvoch základných spôsobov poznania — extenzívneho a intenzívneho — sa opiera práve o jeho gnozeologickú platformu, späť s diferenciálnou predstavou pohybu.

S veľkým zaujatím a opäť cez prizmu modernej vedy sleduje Kuznecov radikálny prevrat s ľudskom myslením, ako sa uskutočnil v Descartovej a Spinozovej filozofii. V tomto zmysle prehodnocuje aj základné Descartove filozofické i fyzikálne idey, hľadá a osvetľuje prelínanie vnútorných, osobnostných impulzov so sociálno-historickými objektívnymi podmienkami (príčom druhým prisudzuje dominantnú úlohu), ktoré viedli naoko k náhlemu, no v skutočnosti k dlho pripravovanému „ulmskému osvieteniu“. Problém vzťahu descartovského typu racionality k vede tvorí novosformulovaná skepsa i nové kritérium jasnosti, ktoré má zaručiť pozitívnu istotu poznávaného obrazu sveta. No Descartes sa neuspokojuje s výlučne špekulatívnym typom racionalizmu, ale dopĺňa ho o experimentálnu zložku, pravda, špecificky chápanú, čím pokračuje v intenciách galileovského racionalizmu. Toto dopĺňanie je podmienené tým, že myslenie sa síce usiluje zachytiť totožnosti jednotlivých obrazov, to však nie je možné bez zachytenia netotožnosti ako zložky netriviálnej totožnosti, ktorá robí myslenie obťažným. Rozborom syntézy klasického racionalizmu a experimentu sa vraciame k už spomínanému problému jednoty totožnosti

a netotožnosti, abstraktnosti a individualizujúcej konkrétnosti, k problému stálosti a zmeny, ktorý neprestával sprevádzať vedu od čias antiky. Najťažším problémom karteziánstva bol problém individualizácie telesa, ktorý vyplýval zo stotožnenia homogénnej substancie s priestorom, problém individualizácie telesa, ktoré ako trvajúca rozpriestranosť je neoddeliteľné od ostatnej rozpriestranenej substancie. Descartes sa snažil riešiť tento problém prostredníctvom pohybu, ktorým sa teleso líši od okolitej homogénnej substancie, čím zvýraznil v koncepcii pohybu moment vzťažnosti, relativnosti. No jeho riešenie bolo neúplné, lebo neobsahovalo pojem netotožnosti, heterogénnosti bytia. Za hranice tohto typu racionalizmu sa podarilo vykročiť až Spinozovi, ktorý sa vo svojej filozofii usiloval o zmierenie individuálneho bytia s celkom, priestorovej ohraničenosti s nekonečnom. Ani v tomto prípade si Kuznecov nekladie za úlohu podať podrobnú analýzu filozofických systémov vcelku, ale zameriava sa len na hľadisko vzájomnej závislosti karteziánskeho a spinozovského racionalizmu s vedou, s modifikáciami riešenia jej základných problémov. Z tohto zorného uhla sleduje ďalšie etapy vývoja antinómie medzi homogénnou substanciou a heterogénnymi individualizovanými objektami v momentoch, kde štafetu karteziánstva preberá a ďalej filozoficky spracúva Spinoza. To, čo sa v podescartovských dualistických koncepciách malebranchovského typu striktno odlišilo, rozdelilo, u Spinozu sa spája vo forme rozličných atribútov jedinej substancie. Kuznecov vysoko vyzdvihuje Spinozovu substanciu, ktorá tým, že obsahuje konkrétne určenia a sama je teda heterogénna, posúva vysvetlenie správania bytia (descartovský prístup) až k vysvetleniu samého bytia. Reinterpretuje piliere Spinozovho systému — pojmy *causa sui*, *natura naturans* a *natura naturata* — zo stanoviska dnešnej kozmológie a dnešnej teórie elementárnych častíc. V peknej metafore Kuznecov pripodobňuje Spinozove kategórie dušiam, ...

„ktoré tri storočia hľadali a nenachádzali fyzikálny výraz“ (s. 186).

Špecifikom Koznecovovho prístupu k dejinám filozofie je napr. aj to, že pri ich vysvetľovaní stále poukazuje na spätosť fyzikálnych ekvivalentov a filozofických pojmov, a tak sa mu darí predstavovať ľudský poznávací proces v jeho jednote, nie ako proces písania na tabulu rasu, ale ako zložitý, na seba nadväzujúci proces postupného prehľbovania, prehodnocovania starých teórií a ich vrastania do novších teórií, už či špeciálnovedných alebo filozofických. Práve tak môžeme chápať aj aktualizáciu dialógu medzi koncepciou *causa sui* a medzi súčasnou teóriou virtuálnych častíc, teóriou transmutácie a regenerácie elementárnych častíc, lebo obe koncepcie vychádzajú z princípu vzájomného pôsobenia nielen s inými časticami, ale aj z princípu samopôsobenia, pôsobenia so sebou samým. Ďalšou súčasťou tohto dialógu je Spinozovo učenie o nekonečných modoch, ktorým do chápania substancie vtrhli pojmy netotožnosti, rozdielu, heterogénnosti, a ktoré pripravilo prechod k novému riešeniu starého filozofického problému individualizácie. To, čo Spinoza riešil ako vzťah jednoty, totožnosti nepretržitej nekonečnej substancie a konečného množstva pretržitých modov, tvorí v súčasnej vede ekvivalent problému totožnosti nepretržitého vlnového poľa a jeho diskrétného prejavu v objektoch korpuskulárnej povahy. Kuznecov v modernizujúcej interpretácii spinozovských pojmov *natura naturans* a *natura naturata* objavuje anticipáciu neskoršie formulovaného princípu komplementarity. Súčasne nás svojím spôsobom videnia nabáda k tomu, aby sme v nich nachádzali ďalšie modifikácie antického diferencovania sveta na makrooblasti a mikrooblasti, na vzťah makroskopickej usporiadanosti a mikroskopického chaosu, na problém *climamenu* tak, ako prerástli v modernej vede do problému vzťahu asymetrie ultramikroskopických regenerácií a štatistického určenia makroskopickej sveťotiary.

O vplyvoch klasickej vedy 17. stor. na racionalistické myslenie sa hovorí v časti *Genéza klasickej vedy a problém totožnosti*. Za jednu zo základných čít, charakteristických pre klasickú vedu, pokladá Kuznecov proces postupného nahromadenia netotožnosti. V prelomových chvíľach vedy, keď si nakopené poznatky vedy vyžadujú dôkladnú revíziu, uskutočňuje sa prechod od klasického lpenia na totožnosti ako základnej funkcii rozumu k neklasickým gnozeologickým tendenciám. „... považovať individualizujúcu funkciu rozumu za základnú racionalistickú cnosť a identifikáciu za nevyhnutné narušenie tejto cnosti“ (s. 226). Na príklade teórie relativity a kvantovej mechaniky ilustruje autor proces tohto prechodu od identifikujúceho racionalizmu k vytýčeniu gnozeologických požiadaviek zahrnúť netotožnosť do základnej charakteristiky neklasického typu racionality. V tejto súvislosti skúma modifikácie základných protirečení racionalizmu pri riešení problémov vzťahu bytia a nebytia, totožnosti a netotožnosti, tak ako sa realizovali pod vplyvom diferenciálneho chápania pohybu a nepretržitej povahy predikátových mnohotvárností týchto dominantných znakov klasickej vedy. Pri vysvetľovaní vzniku diferenciálnej predstavy pohybu poukazuje Kuznecov na náváznosť na demokritovskú koncepciu eventualizácie bytia a z týchto predstáv odvodzuje aj zmeny logických operácií a zmenu v pojme totožnosti. Táto zmena sa už nevzťahuje na polohu, ale na deriváciu podľa času, t. j. na zrýchlenie, ktoré sa stalo centrálnym pojmom Newtonovho dynamizmu. Skutočnosť, že totožnosť sa vzťahuje čoraz viac na zložitejšie veličiny, že funkciu invariantov nadobúdajú čoraz komplikovanejšie výrazy a vôbec ustavičný proces prelínania, dopĺňania totožnosti netotožnosťou, zánikom a vznikom nových, bohatších totožností, hodnotí Kuznecov ako charakteristiku postupu vedy nahor, ako znak jej vyspievania. V súvislosti s diferenciálnymi zákonmi vstupuje do racionalistického myslenia pojem sily, s ktorým

súvisí prenikanie dynamizmu do ontologických koncepcií a vznik nových foriem racionalného chápania sveta. Za základný predpoklad vzniku týchto nových dynamic-kých, racionalistických koncepcií považuje Kuznecov pojem silového poľa, ktorý viedol k transformácii pojmu samého bytia, substancie. Pole sa chápalo — na rozdiel od homogénnej, nemennej substancie — ako niečo heterogénne, premenlivé v čase i v priestore, a týmito svojimi určeniami radikálne narušalo pôvodné chápanie substancie. Kuznecov sleduje z hľadiska problému individualizácie jednotlivých objektov vývojovú líniu od Newtonovej fyziky k Leibnizovej monadológii a osvetľuje proces prerastania, začlenenia kategórie sily z fyzikálnych systémov do systémov metafyzických. Sleduje súvislosť, vzájomnú spätosť Newtonovho dynamizmu, Spinozovej jedinej heterogénnej substancie, až napokon Leibnizovej plurality substancii, v ktorých sila je základom individualizácie, ale súčasne aj spojitosti jednotlivých reálnych predmetov.

Analýzou Leibnizovho pluralizmu, sily ako pluralitnej substancie individuálneho bytia sa Kuznecovovi opäť darí preniknúť do hlbinných rovín procesu odovzdávania štafety vedeckých ideí a problémov. Táto sila dovoľuje vysvetľovať ľudské poznanie ako organický celok čiastkových, historicky, sociálne i gnozeologicky podmienených prúdov myslenia. Z takéhoto posudzovania evolučného postupu vedy ako narastania kriticismu a prehodnocovania vedeckých zákonov vychádza Kuznecov aj pri rozbere Kantovho záveru o „nebytí“, čiže o priestore ako o čomsi nejestvujúcom vo svete, o priestore a čase ako o subjektívnych, apriórnych formách, ktoré sú produktmi rozumu. Podobne je to pri rozbere Heglovho racionalistického systému, v ktorom sa dynamizmus, netotožnosť, pohyb a protirečenie preniesli do roviny rozumu.

Kuznecovovi je vlastné syntetické myslenie, ktorého prejavom je aj úsilie odhaliť spätosti fyzikálnych, filozofických, sociálnych, ideologicko-kultúrnych oblastí ľud-

ského života. Z tohto aspektu je zaujímavé sledovať dynamický obraz sveta v jeho rozmanitosti, ale aj v jeho jednote, ako ho vykreslil, opierajúc sa o dominantné postavenie konkrétnych, lokálnych udalostí, založené nielen na koncepciách klasickej mechaniky, ale aj klasickej politickej ekonómie, o aktívnu činnosť individua, o encyklopedickú iniciatívu francúzskeho osvietenstva a o predpoklady a vznik samej Francúzskej revolúcie.

V časti o heterogénnom bytí objasňuje autor proces hľadania dynamického racia sveta a na príkladoch Heglovej dialektiky ilustruje priebeh evolúcie klasickej vedy, ktorá našla svoje zovšeobecnenie a svoj globálny výraz práve v Heglovom dialektickým myslení, v obsažnosti pojmov bytia v ňom vypracovaných. Kriticky sa však pozastavuje pri fyzikálne bezobsažnom pojme „čistého bytia“, ktorý je produktom abstrakcie, ale ktorý sa napriek tomu predstavuje u Hegla ako nesprostredkovaný, apriórny. Tomuto pojmu a jeho kritike venuje Kuznecov osobitnú pozornosť vzhľadom na jeho zaradenosť do historicky kontinúálneho sporu o obsažnosť bytia či „nebytia“ priestoru. A opäť sa tento problém skúma retrospektívne, inakšie povedané, jeho skúmanie zodpovedá hľadaniu adekvátnych ekvivalentov problémových otázok súčasnej vedy, a to najmä otázky „zaplnenosti bytia“ a otázky ultramikroskopických procesov, ktoré premieňajú geometrický pojem svetočiary častice na fyzikálny pojem. Podobne retrospektívnym spôsobom sa snaží Kuznecov určovať evolučnú líniu niektorých základných pojmov vedeckého myslenia, ako sú pojmy diania, konkrétneho bytia, existencie, podstaty a skutočnosti, a to pomocou logickej evolúcie týchto pojmov. Autor zdôrazňuje, že poznatky súčasnej vedy tvoria fyzikálny analogón Heglovho určenia kategórií, že bytie ako výsledok diania nachádza svoje moderné vyjadrenie v predstavách kvantovej mechaniky, ktorá vysvetľuje konkrétne bytie častice nie ako bytie rovnajúce sa ničomu, ale ako výsledok procesov zániku a vzniku,

transmutácie, anihilácie a regenerácie častice. Tak podobne reinterpretuje Kuznecov heglovský pojem podstaty a existencie z hľadiska princípu relativity, pričom podčiarkuje význam heglovskej tézy o „javiaccej sa podstate“, ktorá vyjadruje ideu zblížovania racionalizmu s experimentálnym, senzúálne postihnuteľným chápaním sveta v jeho dianí. Cez Einsteinovu teóriu relativity s jej postulátmi štvorrozmerného časopriestoru a zmeny jeho metriky v gravitačnom poli, vedúcimi k zrieknutiu sa absolútnej súčasnosti, absolútnosti dĺžok, priestoru i času a pohybu, nás Kuznecov opäť privádza k prehodnoteniu heglovskej koncepcie skutočnosti ako syntézy existencie a podstaty. Spätne sa tým vysvetlí hlbšie aj sama teória relativity, ktorá je nielen teóriou skutočnosti, ale aj teóriou konkrétneho, heterogénneho bytia ako celku. Kuznecov však súčasne upozorňuje na dôležitý moment, že hľadanie analógií heglovských pojmov s kategóriami klasickej i neklasickej vedy sa nesmie chápať ako naturfilozofické dodatočné vnášanie fyzikálnych obsahov do apriórnych filozofických schém, ale skôr ako kritická komparácia pojmov heglovskej logiky s minulými i súčasnými prírodovednými koncepciami, ktoré sa nemohli vyvíjať inak, ako na báze vzájomného pôsobenia a ovplyvňovania.

Pri určovaní postavenia a úlohy rozmyslu a rozumu vo vede 19. a 20. stor. zdôrazňuje autor myšlienku o nemožnosti striktného odlišenia rozmyslu a rozumu v zmysle, že jednému by sme pririekli len identifikujúcu a druhému len diferencujúcu funkciu. Tak ako rozmysel, aj rozum má identifikujúcu funkciu, ale on posúva identifikáciu, hľadanie totožnosti smerom nahor, k vyššej rovine. Za hlavnú funkciu rozumu vo vede považuje Kuznecov prechod od statickej schémy — cez kinetickú — až k dynamickej schéme bytia, prechod k čoraz zložitejšej, členitejšej štruktúre ako objektu myslenia, k novej identifikácii, ktorá zväčšuje bohatstvo konkrétnych určení, prechod od nesprávnej koncepcie nekonečna ku koncepcii správneho

nekonečna. Na pojme entropie a pojme po-
la ilustruje Kuznecov vzťah identifikujú-
cich a individualizujúcich zložiek bytia,
ako ich chápe moderná veda. Bytie sa
javí ako jednota makroskopickej i mikro-
skopickej zložky, jednota individuálnej ne-
totožnosti s identifikáciou, ktorej naruše-
nie vedie k odňatiu zmyslu makroskopické-
ho bytia. Neklasickú vedu v jej základ-
ných celostných obrysoch charakterizuje
Kuznecov ako doménu rozumu, ktorý de-
monštruje jednotu korpuskulárno-vlnové-
ho určenia castice, jednotu lokálneho fak-
tu a svetočiary, experimentu a logicko-ma-
tematickej dedukcie, jednotu pokoja a po-
hybu, totožnosti a netotožnosti, a teda
i z tejto jednoty vyplývajúcu genézu no-
vého typu racionality. Pre tento racionaliz-
mus, ktorý sa realizoval v neklasickej ve-
de nášho storočia, je príznačná spätosť
s dialektikou, s pohybom, s komplementa-
ritou, s rastom paradoxných situácií. Rov-
nako príznačné je preň aj s tým súvisiace
popieranie ideálu klasickej vedy a vytyčova-
nie nového ideálu, ktorý má sám seba
negovať, prekračovať, a tak neprestajne po-
súvať nahor hranicu vedeckého skúmania.

*Gnoseologický optimizmus Kuznecovovej

knihy sa opiera nielen o konštatáciu už
jestvujúceho spomínaného ideálu neklasic-
kej vedy, ale aj o skutočnosť, a to pred-
všetkým o tú skutočnosť, že proces vedec-
kého poznania nie je nikdy procesom „pí-
sania na čistú tabuľu“, ale vždy je výsled-
kom dialógov medzi špeciálnovednými a fi-
lozofickými koncepciami tak minulých, ako
aj súčasných čias. A skutočnosť, že veda
napriek existencii kritických krízových ob-
dobí, období prehodnocovania, modifikácie
a neraz i radikálnej prestavby základných
zákonov a princípov, si zachováva v domi-
nantných programujúcich a opytujúcich sa
tendenciách svoju kontinuitu, dáva vlastne
zmysel nielen histórii filozofického a ve-
deckého poznania, ale aj histórii celej ľud-
skej existencie. Čitateľovi oboznámenému
aspoň so základnými poznatkami z oblasti
dejín filozofie, ako aj z oblasti modernej
vedy, poskytne kniha pocit obohatenia
o nový, syntetizujúci pohľad, o schopnosť
precítiť dialektiku vývinu filozofického
myslenia i dialektiku spätosti, vzájomného
pôsobenia všetkých dimenzií spoločenského
života.

Etela Farkašová

NEORACIONALIZMUS VERSUS NEOPOZITIVIZMUS A FILOZOFIA VEDY

NIKOLAJ G. MICHAJ, *Kritika gnoseologii neoracionalizma*. Izd. „Štınca“, Kišišov 1973, 142 s.

Medzi najvplyvnejšie nemarxistické prú-
dy súčasnej filozofie vedy patria neopoziti-
vizmus a neoracionalizmus. Za predmet
kritickej analýzy a kritického zhodnotenia
si autor zvolil neoracionalizmus, pričom
nemalú pozornosť venuje juxtapozícii oboch
prúdov.

Zdá sa, že hlavným motívom práce bo-
lo úsilie dokázať, že traktovanie neoracio-
nizmu ako zvláštneho filozofického sme-
ru, a nie ako umierneného neopozitiviz-
mu, je oprávnené (s. 9). Treba však po-
znamenať, že autor vedome obmedzuje ne-
oracionalistické tendencie, tak ako sa sfor-

movali v štyridsiatych-päťdesiatych rokoch,
na okruh filozofov a vedcov zoskupených
okolo časopisu *Dialectica* (G. Bachelard,
F. Gonseth, J. L. Destouches, J. Piaget, P.
Février).

Podľa Michaja sa neoracionalizmus zá-
sadne rozchádza s neopozitivizmom v troch
bodoch: 1. v charaktere logicko-matema-
tických tvrdení, 2. vo vzťahu medzi expe-
rimentálnymi (empirickými) a formálnymi
vedami a 3. v povahe vedy (teórie) vôbec.

Ad 1. Pre neopozitivistov logicko-mate-
matické tvrdenia nemajú v procese vedec-
kého poznania faktúalný, ale funkcionálny